

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10^{ΗΣ} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1985

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΛΟΥΚΑ ΜΟΥΣΟΥΛΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ (1896-1960)

(*Είκοσι πέντε χρόνια από τὸν θάνατό του*)

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν στὴν ἀποψηφὴ συνεδρία της ἐκπληρώνει ἕνα ὀφειλόμενο χρέος πρὸς τὴ μνήμη τοῦ ἀξέχαστου μεγάλου παιδιοῦ τῆς Ἑλλάδας καὶ ἐπιτίμου μέλους της, τοῦ Δημήτρη Μητρόπουλου, μὲ τὴ συμπλήρωση εἰκοσιπέντε χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατό του.

Τὸ χρέος αὐτὸ τῆς Ἀκαδημίας γίνεται ἀκόμα πιὸ ἐπιτακτικὸ, γίνεται διπλό, ὅταν ἡ σημερινὴ ἀναφορὰ στὸν μεγάλο μουσικὸ ἔχει σκοπὸ, ὄχι μόνο νὰ μᾶς μεταφέρει ἀπὸ τὰ μαθητικὰ στὰ ἔνδοξα χρόνια τῆς ζωῆς του καὶ στὸ θάνατό του πάνω στὸ podium, ἀλλὰ καὶ νὰ προσπαθήσει νὰ σβήσει, ἂν εἶναι δυνατὸ, ἀπὸ τὴ σκέψη κάποιες δυσάρεστες στιγμὲς ποὺ ἔζησαν αὐτοὶ ποὺ συγκεντρώθηκαν κάποτε νὰ τιμήσουν τὴ μνήμη τοῦ μεγάλου μαέστρου, καὶ ν' ἀπαλύνει, ὅσο μπορέσει, μερικὲς δίκαια ἐρεθισμένες ἀκόμα ἀναμνήσεις λόγων ἄτυχων, ποὺ ἀκούστηκαν τότε στὸν ἴδιο αὐτὸν ἐδῶ χῶρο, ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ ἐδῶ βῆμα.

Δὲν θὰ διατυπώσουμε τώρα ἀτομικοὺς μας στοχασμοὺς. Δὲν θὰ σταθεῖ ἀφορμὴ ἢ ζωὴ ἐνὸς μεγάλου Ἑλληνα γιὰ νὰ προβάλουμε τίς δικές μας σκέψεις. Νὰ τὸν περιβάλλουμε μὲ τὴ δική μας σκέψη ἐπιθυμοῦμε. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, θὰ κινήθοῦμε μέσα σὲ κείμενα ποὺ γράφτηκαν, σὲ λόγους ποὺ εἰπώθηκαν καὶ σὲ σκέψεις ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνάμνηση, στοιχεῖα ἱκανὰ νὰ ξαναζωντανέψουν ὅσο γίνεται τὴν μεγάλη αὐτὴ μορφή, στὴν ὁποία εἶναι ἀφιερωμένη ἢ βραδιά. Καὶ εἶναι τόσα πολλὰ

τὰ κείμενα πὸν γράφτηκαν. . . Καὶ εἶναι τόσο χαρακτηριστικοὶ οἱ λόγοι πὸν εἰπώθησαν. . . Καὶ εἶναι τόσο εὐγνώμονες οἱ σκέψεις πὸν γεννήθηκαν. . .

Ἐκ τῆν ἀρχῆ θὰ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πὸς ἀποτελεῖ παρήγορο γεγονός ὅτι ἡ συμπλήρωση τῶν εἰκοσιπέντε χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Δημήτρη Μητρόπουλου δὲν πέρασε ἀπαρατήρητη, πρῶγμα πὸν θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ συμβεῖ στὴν σημερινή, ὑποβαθμισμένη τραγικὰ καὶ στὸν τομέα τῆς μουσικῆς, ἐποχή. Ἀντίθετα, τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ ὀργάνωσε στὶς αἰθουσες τῆς Ἀκαδημίας μιὰ ἐπιτυχημένη παρουσίαση διαφόρων στοιχείων, ἐντύπων, φωτογραφιῶν, χειρογράφων κ.τ.λ. τοῦ ἀξέχαστου Μαέστρου, τὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυμα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἐξέδωσε τὸ ἀξιόλογο βιβλίον τοῦ μουσικολόγου κ. Ἀποστόλου Κώστιου «Δ. Μητρόπουλος», ὁ ἐκδρομικὸς σύλλογος «Ὑπαίθριος Ζωή», πὸν ὁ Μητρόπουλος ὑπῆρξε μέλος, ὀργάνωσε μουσικὴ ἐκδήλωση στὴ μνήμη του καί, ἀκόμα, ἡ πρὸ 14 ἐτῶν ἔκδοσις τοῦ βιβλίου τῆς Μαρίας Χριστοπούλου «Δ. Μητρόπουλος, ζωὴ καὶ ἔργο», περιέλαβε πολλὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιὰ τὸν Μαέστρο. Ἐπίσης, θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ ἀναφερθεῖ ἡ πρὸ ἐτῶν ἔκδοσις τῆς ἀλληλογραφίας του μὲ τὴν κυρία Καίτη Κατσογιάννη. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν πὸς ἡ μορφή τοῦ μεγάλου μουσικοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ πλανιέται γύρω μας καὶ ἡ σκέψη του νὰ βρίσκεται κοντὰ μας.

Ἄν θὰ ἦταν εὐκόλο μιὰ τόσο ἐνδοξη καὶ πολύχρονη καριέρα νὰ κλεισθεῖ μέσα στὰ ἀσφρακτικὰ ὄρια μιᾶς ἀπλῆς ὀμιλίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ὁ ὀμιλητῆς θὰ ἐπικαλεσθεῖ τὴ μνήμη τῶν παλαιότερων πὸν τὸν ἔζησαν καὶ χάρηκαν τὴν μεγάλη προσφορά του, καὶ τὴν φαντασία τῶν νεωτέρων, πὸν θὰ πρέπει νὰ συμπληρώσει τὰ ἀναπόφευκτα κενὰ πὸν θὰ παρουσιασθοῦν.

* * *

Ἄς γυρῶμε τώρα τριάντα χρόνια πίσω, ὅταν τὴν Κυριακὴ 2 Ὀκτωβρίου 1955 τὸ Ὁδεῖο Ἀθηνῶν, πὸν τὸν ἐξέθρεψε καὶ στὸ ὁποῖο ἐδίδαξε ὡς Καθηγητῆς τῆς Μουσικῆς Μορφολογίας καὶ διηύθυνε τὴ Συμφωνικὴ του Ὁρχήστρα, πρὶν αὐτὴ γίνε ἡ Κρατικὴ Ὁρχήστρα Ἀθηνῶν, ὀργάνωσε δεξίωση πρὸς τιμὴν του στὸ παλιὸ ἱστορικὸ κτίριον τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Ὑποδεχόταν ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα τὸν δοξασμένο Ἀρχιμουσικὸ, παλαιὸ του τρόφιμον καὶ τώρα διεθνοῦς φήμης μαέστρο, ὕστερα ἀπὸ δεκαεξὶ ἐτῶν ἀπουσία ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ ἀπὸ μιὰ ἐμπνευσμένη προσφώνηση τοῦ τότε προέδρου Ἀριστείδη Κυριακίδη, ὁ Δημήτρης Μητρόπουλος, ἀφοῦ εὐχαρίστησε τὶς τιμητικὰς γι' αὐτὸν ἐκδηλώσεις, πρόσθεσε: «Ἀναλογίζομαι, τώρα πὸν βρίσκομαι ἀνάμεσά σας, τὶς μαθητικὰς μου μέρες μὲ τὰ σφάλματα καὶ τὶς ἐσφαλμένους νότες πὸν ἔπαιζα. Σκέπτομαι ἀκόμη πόσο τυχερὸς στάθηκα, πὸν παρασύρθηκα πρῶτος ἀπὸ τὸν χείμαρρον τῆς μοί-

ρας, και αισθάνομαι υπερήφανος ότι τελικά δὲν ἀπέτυχα. Ἄν ἔχανα τὸ πλοῖο τὸ 1939, πὸν μὲ μετέφερε ἀπὸ τὴν Ἑδρώπη στὴν Ἀμερική, θὰ εἶχα μείνει κοντὰ μὲ τοὺς ἄλλους συναδέλφους μου νὰ περιμένω τὴν γενναιοδωρία τῆς τύχης, πὸν μποροῦσε νὰ μὴν ἔλθει ποτέ».

Καὶ πάρα κάτω: «Ἐὐχαριστῶ ὅλους πὸν στάθηκαν στήριγμα γιὰ νὰ γίνω ἐγὼ φημισμένος, κι αὐτοὺς πὸν ἔμειναν ἐδῶ και ὑπέφεραν τόσο. Εἶχα μιὰ καταπληκτικὴ τύχη. Ξεκίνησα παίζοντας ἕνα ἀπλῶς καλὸ πιάνο. Δὲν ἦταν σπουδαῖο. Ἀντιμετώπισα τὴν τύχη μου μὲ καρτερία και δύναμη. Μὲ τιμοῦν παντοῦ και μὲ δοξάζουν. Τοὺς εὐχαριστῶ ὅλους, ἀλλὰ τὸ αὐτί μου δὲν ἰδρώνει πιά. Ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ προχθὲς ὄχι μόνο ἰδρωσε, ἀλλὰ αισθάνομαι τὴν μεγαλύτερη συγκίνηση πὸν μπορεῖ νὰ νιώσει ἄνθρωπος στὴ ζωὴ του. Και αὐτό, γιατί βγήκα ἀπὸ σᾶς».

* * *

Ἄν και εἶχαν προηγηθεῖ κατὰ τὴν δεκατία τοῦ '30 πολλές καλλιτεχνικὲς ἐξορμήσεις του στὴν Ἑδρώπη, τὴν Ρωσία, τὴν Βοστώνη και τὴν Μιννεάπολη τῆς Ἀμερικῆς πὸν προοιωνίζαν ὅλη τὴν λαμπρὴ του μέλλουσα σταδιοδρομία, τὰ δεκαῆξι αὐτὰ χρόνια πὸν ἔζησε μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἔφταναν γιὰ ν' ἀποκτήσει ὁ Μητρόπουλος διεθνή φήμη. Τὸ ἀγόρι τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου, γεννημένο στὶς 28 Φεβρουαρίου τοῦ 1896, παιδὶ δερματεμπόρου, προορισμένο στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὸν πατέρα του νὰ γίνει ἔμπορος, ἢ ἐπιστήμων, ἢ ἀξιωματικὸς τοῦ Ναυτικοῦ, εἶχε τώρα γυρίσει στὴν πατρίδα του κατάφορτο ἀπὸ ἀπολλώνιες δάφνες. Ἄς ποῦμε πὸς εἶχε πάει κι αὐτὸς στὴν Ἀμερική, σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς Ἑλληνας μετανάστες γιὰ «νὰ κάνει τὴν τύχη του», σύμφωνα μὲ τὴν τόσο χαρακτηριστικὴ λαϊκὴ μας ἔκφραση. Και τώρα εἶχε γιὰ λίγο γυρίσει, ἀλλὰ εἶχε κάνει κιόλας ἢ Ἑλλάδα τὴν τύχη της μ' αὐτόν. Εἶχε πετύχει ν' ἀκούγεται τ' ὄνομά της στὰ μεγάλα μουσικὰ κέντρα τοῦ κόσμου, μέσα ἀπὸ τὸ δικό του κοινὸ στόν τόπο μας, ἐλληνικότατο ὀνοματεπώνυμο: Δημήτρης Μητρόπουλος!

Κανεὶς δὲν φανταζόταν ὅτι ἡ συναυλία τῆς 25ης Ἀγούστου 1939 στὸ Ἡρώδειο, μὲ ἔργα Μπετόβεν και Φράνκ, θὰ ἦταν ἡ τελευταία τοῦ Μητρόπουλου στὴν Ἀθήνα ὡς μαέστρου τῆς Συμφωνικῆς Ὀρχήστρας τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν. Μὲ αὐτὴ τὴν ὀρχήστρα εἶχε τὴν εὐκαιρία ἐπὶ χρόνια νὰ χαρίσει στὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ ἀξέχαστες ἐρμηνεῖες και αισθητικὲς ἀπολαύσεις μοναδικές, τόσο μὲ τὴν ἐκτέλεση ὑπὸ τὴν διεύθυνσή του ἔργων τοῦ κλασσικοῦ, ρομαντικοῦ και σύγχρονου ρεπερτορίου, ὅσο καὶ μὲ τὴν σύμπραξη καλλιτεχνῶν παγκοσμίου φήμης, πὸν και μόνο ἢ ἀναφορὰ τῶν ὀνομάτων τους μᾶς κάνει νὰ νοσταλγοῦμε και ἀπὸ τῆς μουσικῆς πλευρᾶς τὴν Ἀθήνα τῆς δεκαετίας τοῦ '30. Τότε, πὸν ἢ συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενη σήμερα, ἀλλὰ ἄσχετη

μέ την πραγματικότητα, έκφραση «ποιότητας ζωής» ήταν άλλου τοποθετημένη και προσπαθοῦσε, ἢ καημένη, παρὰ τὰ πενιχρὰ ἑλληνικὰ οικονομικὰ μέσα, νὰ κρατηθεῖ και νὰ ἀνέβει, ὅσο μποροῦσε. Τότε, πὸν τὸ κοινὸ πάσχιζε μὲ κάθε τρόπο νὰ φτάσει τὴν ποιότητα, πατώντας ἔστω στὶς μύτες τῶν ποδιῶν του, ἀλλὰ μὴ περιμένοντας νὰ κατεβεῖ ἐκείνη πρὸς αὐτό. . . Μὲ ὅλα τὰ μέσα τὸ προσπαθοῦσαν τότε οἱ ὑπεύθυνοι τῆς μουσικῆς και τοῦ θεάτρου, και ὅλοι οἱ ἐπιζῶντες θυμοῦνται τὰ ἀποτελέσματα τῆς προσπάθειας αὐτῆς. Ἔνας ἀπὸ τοὺς βασικότερους συντελεστὲς τῆς πολιτιστικῆς ἀνόδου τοῦ κοινοῦ ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητα ὁ Δημήτρης Μητρόπουλος κατὰ τὴν ὥραία ἐκείνη περίοδο τῆς τέχνης στὴν Ἀθήνα. Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ ὅρια πὸν μποροῦσε νὰ κινηθεῖ ἐδῶ, εἶχαν ἀρχίσει νὰ στενεύουν γι' αὐτόν. Τὰ καλλιτεχνικὰ ταξίδια πὸν εἶχε ὡς τώρα πραγματοποιήσει, τοῦ εἶχαν κιάλας ἐδρύνει τὴ φήμη, πὸν τώρα ἀσταμάτητη πετοῦσε και ἔξω ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Ἔτσι, τὴν τελευταία στιγμή πρόφτασε τὸ τελευταῖο καράβι πὸν ἔφηνε πρὶν ἀπὸ τὴν κήρυξη τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου γιὰ τὴν Ἀμερική.

Στὸ ταξίδι του τὸν συντρόφευαν πολλῶν εἰδῶν ἀναμνήσεις, ἀπὸ τὶς πιὸ πικρὲς — τόσο συχνὲς δυστυχῶς στὸν τόπο μας — ὡς τὶς πιὸ εὐτυχισμένες. Ἀσφαλῶς, σ' αὐτὲς, μαζί μὲ τὴν ἀγάπη τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας και τοῦ πιὸ στενοῦ κύκλου του πὸν κυριολεκτικὰ τὸν ἐλάτρευε, συγκαταλέγονταν ἢ συνεργασία του μὲ τὰ κορυφαία ὀνόματα τοῦ κόσμου στὸν τομέα τῆς μουσικῆς, πὸν προσκαλοῦσε τὸ Ὁδεῖο Ἀθηνῶν, ὀνόματα ὅπως τοῦ Κράϊσλερ, τοῦ Χόμπερμαν, τῶν Κορτώ, Τιμπώ, Καζάλς, Ἰτούρμπι, Σεγκόβια, Σνάμπελ, Στέρν, Μπακχάους, Μαϊνρόντι και τῶσων ἄλλων πὸν παραλείπω, πὸν τὸ πέρασμά τους χαρακτηρίζε διεθνῶς τὴν Ἀθήνα ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα μουσικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης. Τότε. . .

Και ἔφτασε ὁ Μητρόπουλος στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, τὸ ἀχαινὲς αὐτὸ μουσικὸ κέντρο, πὸν δὲν ἄργησε νὰ κατακτήσει, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια κυρίως μὲ τὴ Σύμφωνικὴ Ὀρχήστρα τῆς Μιννεάπολης και ἄργότερα μὲ τὴν ἐναλλαγή του μὲ τὸν Λεοπόλδο Στοκόφσκυ στὸ *rodium* τῆς Φιλαρμονικῆς Ὀρχήστρας τῆς Νέας Ὑόρκης.

Πόσες φορὲς θὰ σκέφτηκε στὴ νέα του θέση τὸν παλιὸ ὀρειβάτη Δημήτρη Μητρόπουλο, ἀπὸ τοὺς λίγους πὸν πάτησαν τὸ πόδι τους στὴν κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου, νὰ κατακτᾶ τώρα τὴ νέα κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου τῆς τέχνης, τὴν διεύθυνση τῆς μεγαλύτερης ὀρχήστρας τοῦ Νέου Κόσμου. Πόσες ἀκόμη φορὲς ἢ μνήμη του δὲν θὰ ἔκανε ἀναδρομὴ στὰ παιδικὰ-μαθητικὰ του χρόνια στὸ Ὁδεῖο, ὅταν δεκατετράχρονος γράφτηκε ὡς μαθητὴς τοῦ πιάνου και τῶν θεωρητικῶν, γιὰ νὰ φτάσει σὲ λίγα μόνο χρόνια νὰ παρουσιαστῆ ὡς διευθυντὴς τῆς μαθητικῆς ὀρχήστρας τοῦ Ὁδείου και ὡς συνθέτης πολλῶν ἔργων, μὲ κορύφωση τὸ ἀνέβασμα τὸ 1920 τῆς ὄπεράς του «Βεα-

τρική» στο Δημοτικό Θέατρο Ἀθηνῶν, σὲ κείμενο τοῦ Μωρίς Μαίτερλινκ, μὲ πρωταγωνίστρια τὴν Κατίνα Παξινού, στὸ ἔργο αὐτὸ ποὺ ἔγραψε σὲ ἡλικία 19 ἐτῶν.

Θὰ θυμίσθηκε ἐπίσης τὶς ἀνώτερες σπουδές του στὶς Βρυξέλλες, μὲ τὸν Γκίλσον, ὕστερα ἀπὸ τὸ Χρυσὸ Μετάλλιο τοῦ Ὁδείου καὶ τὴν ὑποτροφία, καθὼς καὶ στὸ Βερολίνο, μὲ τὸν διάσημο Φερρούτσιο Μπουζόνι. Ἐκεῖ, ποὺ ἄρχισε νὰ ἐργάζεται στὴν Ὀπερα ὡς Korrepetitor καὶ ποὺ τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφή μὲ διάσημους μουσικοὺς καὶ μὲ τὶς νεώτερες τάσεις τῆς τέχνης, ποὺ θὰ σημάδευαν καίρια τὶς κατοπινές του συνθέσεις. . .

Ὅλα αὐτὰ θὰ τοῦ ἔρχονταν στὸ νοῦ, ὅταν μὲ τὰ συμβόλαια τώρα στὰ χέρια, ἐτοιμαζόταν ν' ἀναλάβει ὡς μόνιμος μαέστρος τὴν διεύθυνση τῆς Συμφωνικῆς Ὀρχήστρας στὴ Μιννεάπολη. Λίγα χρόνια πρὶν, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1937, εἶχε διευθύνει αὐτὴ τὴν Ὀρχήστρα ὡς προσκεκλημένος μαέστρος. Φαίνεται, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς κριτικές, πὼς ξεσήκωσε κατὰ τέτοιο τρόπο τὸ μέχρι τότε ἥσυχο καὶ τυπικὸ κοινὸ τῆς Μιννεάπολης, ὥστε νὰ τὸν περιμένει τώρα ἀνυπόμονα ὡς μόνιμὸ της μαέστρο. Χαρακτηριστικὰ θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς διαβάσω μερικὲς κριτικὲς φράσεις ἐκείνης τῆς συναυλίας: «Οἱ ἀκροατὲς ἔξαλλοι, φωνάζοντας ‘μπράβο’, ἀγκαλιάζονταν μεταξύ τους ἀδελφωμένοι, σὰν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση διεγερτικῶν. Ὁ Μητρόπουλος ἐμφανίστηκε σὰν δαιμονισμένος, ποὺ εἶχε πουλήσει τὴν ψυχὴ του στὴ μουσική».

Ἀπὸ τὸν πρῶτο καιρὸ ποὺ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του, φρόντισε πρῶτα ἀπ' ὅλα καὶ πρὶν κατακτήσει τὸ κοινὸ, νὰ κατακτήσει τοὺς ἀμέσους συνεργάτες του, τοὺς μουσικοὺς. Αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἀνάγκη καλλιτεχνικὴ γιὰ τὸν Μητρόπουλο, πέρα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔκρυβε μέσα του. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ὁμιλίες του στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Αἰόβα, λέει, ἀνάμεσα στὶς ἄλλες σκέψεις του γιὰ τὸν ρόλο τοῦ μαέστρου στὴν ἐρμηνεία τῆς μουσικῆς, ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι ἔργο σκλάβων κάτω ἀπὸ τὴν μπαγκέττα τοῦ μαέστρου, ἀλλὰ Ἔργο ὁμαδικό, εἶναι σύμπνοια, γιὰτὶ μόνον ἂν ὁ μαέστρος σκύψει στοργικὰ πάνω ἀπὸ κάθε μουσικό, θὰ μπορέσει νὰ μετατρέψει τὴν ὀρχήστρα σὲ ἀληθινὸ μεσάζοντα τοῦ μηνύματος τοῦ συνθέτη. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα κυριάρχησε πάντοτε στὶς σχέσεις τοῦ Μητρόπουλου μὲ τοὺς μουσικοὺς του στὴν Ἑλλάδα καὶ σὲ ὅποια ἄλλη χώρα καὶ ἂν βρέθηκε. Ὑπῆρξε ὁ φίλος τους, ὁ συνεργάτης τους, ὁ ὀδηγός τους. Μὲ τὴ συνεργασία αὐτὴ κατόρθωσε νὰ ἐπιβάλει τὴν προσωπικότητά του καὶ τὴν τέχνη του σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμον, ὅπου ἐκλήθη νὰ διευθύνει.

Ἀπὸ ἐδῶ, τὴν Μιννεάπολη, εἶχε τώρα ξεκινήσει ἡ μεγάλη του πορεία γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς διεθνοῦς φήμης καὶ τὴν προβολὴ τοῦ ὀνόματος τῆς μικρῆς Ἑλλάδας σὲ ὅλα τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ κόσμου.

Ἡ Φιλαρμονικὴ Ὀρχήστρα τῆς Νέας Ὑόρκης ἦταν, μαζὶ μὲ τὴν διεύθυνση τῶν

τακτικῶν συναυλιῶν της, τὸ δεύτερο βασικὸ ὄργανηθριο γιὰ τὶς διεθνεῖς καλλιτεχνικὲς ἐξορμήσεις τοῦ Μητρόπουλου, ὕστερα ἀπὸ δώδεκα περίπου ἐτῶν θητεία στὴ Μιννεάπολη. Καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς ὀρχήστρες ξεκινοῦσε κατὰ διαστήματα ἢ γιὰ πόλεις τῆς Ἀμερικῆς ἢ τῆς Εὐρώπης νὰ δώσει παντοῦ κοντσέρτα. Ὑπολογίζεται πὼς μέχρι τοῦ θανάτου του εἶχε διευθύνει τὶς Συμφωνικὲς Ὀρχήστρες τῆς Βοστώνης καὶ τῆς Φιλαδέλφειας, τὴν Φιλαρμονικὴ τοῦ Βερολίνου, τὴν Ὀρχήστρα τοῦ Κονσερβατοῦρ τῶν Παρισίων, τὴν Φιλαρμονικὴ Ὀρχήστρα τοῦ Λίβερχουλ, τὴν Φιλαρμονικὴ καὶ τὴ Συμφωνικὴ τῆς Βιέννης, τοῦ Ἰσραήλ, τὴν Ὀρχήστρα τοῦ Μόντε Κάρλο, τὴν Ὀρχήστρα Κοντσέρτγκεμπάου τοῦ Ἀμστερνταμ, τὶς Φιλαρμονικὲς τῆς Μόσχας καὶ τοῦ Λένινγκραντ, τὴν Ὀρχήστρα Lamoureux τοῦ Παρισιοῦ, τὶς Ὀρχήστρες τῆς Σκάλας τοῦ Μιλάνου, τῆς «Μετροπόλιταν Ὀπερα» τῆς Νέας Ὑόρκης, τὴν Ἰταλικὴ Συμφωνικὴ Ὀρχήστρα στὸν «Μουσικὸ Μάνη» τῆς Φλωρεντίας, στὴν Κολωνία, στὸ Μόναχο καὶ ἄλλοῦ ἀκόμη.

Στὴ σελίδα 276 τοῦ βιβλίου του «Δ. Μητρόπουλος», ὁ μουσικολόγος κ. Ἀπόστολος Κώστιος ἔχει φροντίσει νὰ καταγράψει μὲ κάθε λεπτομέρεια πόσες συναυλίες διηύθυνε ὁ Μητρόπουλος κατὰ τὴν τριακονταετῆ θητεία του στὴν Ἑλλάδα, στίς περιοδοεῖς του, στὴν Ἀμερικὴ καὶ παντοῦ, πόσα ἔργα κάθε συνθέτη ἐξετέλεσε, πόσους καὶ ποιὸς συνθέτες περιέλαβε στὰ προγράμματά του καί, γενικά, κάθε στατιστικὸ στοιχεῖο μὲ κάθε λεπτομέρεια στὸν τομέα αὐτόν. Ἀρκοῦμαι μόνο ν' ἀναφέρω ὅτι, κατὰ τὸν κ. Κώστιο, ὁ Μαέστρος «ἀνέβηκε στὸ πόντιουμ πάνω ἀπὸ δυὸ χιλιάδες φορές. Διεύθυνε 1.892 συμφωνικὲς συναυλίες καὶ 172 παραστάσεις ὄπερας». Καὶ παρακάτω: «Παρουσίασε συνολικὰ 860 ἔργα, 270 διαφορετικῶν συνθετῶν».

Ὁ καθένας εἶναι σὲ θέση νὰ φαντασθεῖ τί κόπους, θυσίες καὶ εὐθύνες ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ ἕναν ὑπεύθυνο σὰν τὸν Μητρόπουλο οἱ προετοιμασίες τῶν συναυλιῶν του, οἱ μετακινήσεις του σὲ τόσες χῶρες, οἱ νέες γνωριμίες του κάθε φορὰ μὲ τοὺς μουσικὸς καί, τὸ κυριότερο, ἢ ἀποστήθιση χιλιάδων σελίδων ἀπὸ παρτιτούρες ὡς τὴν τελευταία τους λεπτομέρεια, ἀκόμα καὶ νὰ θυμᾶται σὲ ποιά σελίδα βρίσκεται τὸ τάδε μέτρο τοῦ κάθε ὄργανου. Μνήμη τερατώδης, μοναδική, πὸν δὲν ἀποκτᾶτο ἀσφαλῶς παρὰ μὲ μεγάλη προσπάθεια καὶ μελέτη. Ἐνας ἄλλος κοπιαστικὸς παράγοντας γιὰ τὸν Μητρόπουλο ἦταν πολλὲς φορές ἢ διαφορὰ τοῦ κλίματος κάθε τόπου πὸν συναντοῦσε στὰ ταξίδια του. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ κόποι μπορεῖ στὸ τέλος νὰ στεφανώνονταν μὲ δάφνες θριάμβων, ἀλλὰ ἦταν φυσικὸ νὰ ὑποσκάφουν τὴν ὑγεία του, τὴν ὑγεία αὐτῆς τῆς μεγάλης καρδιάς, πὸν σὰν κάποιο ὄργανο κι αὐτὴ τῆς ὀρχήστρας χτυποῦσε ἔντονα, ὄχι μόνο κατὰ τὶς δοκιμὲς καὶ ἐκτελέσεις τῶν συναυλιῶν του, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὶς μοναχικὲς, τὶς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς προετοιμασίας καὶ τῆς μελέτης του.

Ἐχωριστοὺς κόπους κατέβαλε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς μακρᾶς του

καριέρας, για να παρουσιάσει έργα νέων συνθετών, αγνώστων μέχρι τότε στο κοινό, έργα κυρίως πρωτοποριακά, με έκδηλες τις προθέσεις τους να αποσπασθούν από την παραδοσιακή γραμμή και φιλοδοξώντας να χαράξει το καθένα τους καινούργιους δρόμους στην τέχνη. Αυτή την φιλοδοξία πολλών νέων συνθετών κάθε εθνικότητας ικανοποιούσε από ιδιοσυγκρασίας ο Μητρόπουλος, επαναστατικός και αυτός συνθέτης από τα πρώτα του σχεδόν έργα. Ο κόπος για τη μελέτη και την προετοιμασία τους, όπως είναι φυσικό, ήταν πολλαπλάσιος, τόσο για τον ίδιο, που έπρεπε πρώτα να κάνει «δικό του» το έργο που θα διηύθυνε, όσο και για τους μουσικούς της ορχήστρας, που αντίκριζαν για πρώτη φορά έργα, άσχετα από την αξία τους, όμως δυσκολώτατα από τεχνικής πλευράς. Για τους γνωρίζοντες τα πράγματα, τον κόπο των μουσικών επωμίζεται, στις περιπτώσεις αυτές, κατά το μεγαλύτερο μέρος ο μαέστρος που θα προσπαθήσει να εξηγήσει, να δια φωτίσει και, πολλές φορές, να πείσει τους μουσικούς για το μικρό ή μεγάλο ενδιαφέρον που παρουσιάζει το μουσικό κείμενο, που τους τοποθετήσε στο αναλόγιό τους προς εκτέλεση.

Πρέπει να ήταν πολύ κουρασμένος το 1955 που ήρθε στην Ελλάδα, για να φτάσει σε κάποια στιγμή να μου πει, αναφερόμενος στις πρώτες του εκτελέσεις τόσων συγχρόνων έργων σ' ολόκληρο τον κόσμο:

«Έφθειρα τη ζωή μου,» είπε, «για να παρουσιάσω τόσα σύγχρονα έργα. Και τί απόμεινε απ' αυτό;»

Ένας άλλος μεγάλος κόπος, διπλός αυτός, ήταν για τον Μητρόπουλο όταν αναλάμβανε να είναι ο σολίστας της συναυλίας, ταυτόχρονα με την διεύθυνση της ορχήστρας. Από τα πρώτα του χρόνια, ως μαέστρος, δεν ξεχνούσε ότι το Ώδείο Αθηνών, παράλληλα προς τη θεωρητική του κατάρτιση, του είχε απονείμει το Χρυσό Μετάλλιο ως πιανίστα. Την διπλή του αυτή ιδιότητα παρουσίασε ταυτόχρονα πολλές φορές στο διεθνές κοινό, εκτελώντας έργα δυσκολώτατα, διευθύνοντας, με τα μάτια, με τους ώμους και, όπου επέτρεπαν οι παύσεις του μέρους του πιάνου, με το ένα ή και τα δυο χέρια και, τέλος, καθοδηγώντας τους μουσικούς ταυτόχρονα με τη δική του φροντίδα να φανεί αντάξιος των απαιτήσεων του έργου που εκτελούσε ως σολίστας του πιάνου.

Όλα αυτά έφθειραν σιγά-σιγά την υγεία του, για να τον οδηγήσουν σε επανειλημμένες κρίσεις, που αναγκαστικά τον κρατούσαν επί καιρό μακριά από τον μοναδικό σκοπό της ζωής του, την έρμηνεία της μουσικής.

* * *

Πολλά έχουν γραφτεί και ειπωθεί γύρω από τον τύπο του Μητρόπουλου, καθώς άλλωστε γίνεται πάντα με κάθε λαμπερό αστέρι της τέχνης, όταν βρίσκεται

στό μεσουράνημά του. Ἐκείνη ἔχει ὅλα αὐτά, τρία μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει κανεῖς, μὲ σιγουριά, χαρακτηριστικά, καὶ τὰ τρία τοῦ ἀξέχαστου καλλιτέχνη: τὴν ἀπλότητα τοῦ μεγάλου παιδιοῦ πρὸς τὸν διέκρινε, τὴν καλοσύνη του πρὸς τὸν σκόρπαγε πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀπέραντη μοναξιά του. Τὰ δύο πρῶτα τὸν βοήθησαν νὰ γίνεταί, παντοῦ ὅπου βρέθηκε, ἀγαπητός. Ἡ μοναξιά του, ὅχι αὐτοῦ τοῦ εἴδους πρὸς προξενεῖ ἢ ἔλλειψη παρουσίας τῶν ἄλλων, ἀλλὰ ἐκεῖνη πρὸς ἑαυτόν σου ἐξ ἀνάγκης ἐπιζητεῖς, μὴ ὑπολογίζοντας κανένα μοιραῖο καὶ ἀναπόφευκτο τίμημα: αὐτὴ ἡ μοναξιά εἶναι πρὸς διαλέχθη ἀπὸ τὸν Μητρόπουλο, γιὰ νὰ μπορεῖ ἀπερίσπαστος νὰ εἰσδύει στὰ νοήματα τῆς παρτιτούρας πρὸς μελετοῦσε, ἄσχετα πόσο μποροῦσε νὰ τοῦ στοιχίσει ψυχικά.

Ἐχει ἰδιαίτερα τονισθεῖ ἀπὸ παντοῦ ἡ ἱκανότητα τοῦ Μητρόπουλου στὴν προ-γύμναση τῆς κάθε ὀρχήστρας πρὸς ἀναλάμβανε νὰ διευθύνει. Στὸ πλάσιμο, θὰ ἔλεγε κανεῖς, τῆς ἠχητικῆς μάζας πρὸς τοῦ πρόσφερε τὸ σύνολο τῶν μουσικῶν, μὲ τοὺς ὁποίους συνεραζόταν. Κατάφερε νὰ γυμνάζει μὲ τὸν δικό του τρόπο τὴν ὀρχήστρα ὥστε νὰ ἀποτελεῖ τελικὰ ἕνα μόνο τεράστιο ὄργανο μέσα στὰ ἐπιδέξια χέρια του, ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο μετέδιδε τὶς ἐρμηνευτικὲς του προθέσεις μέσα ἀπὸ τοὺς δικούς του ψυχικὸς κυματισμούς.

Ἐπῆρξε μοναδικὸς ἐρμηνευτὴς τῶν νεωτέρων τάσεων τῆς μουσικῆς. Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ πὸς ἡ δική του ὑποκειμενικὴ ἐρμηνεία, πολλὲς φορὲς μακριὰ ἀπὸ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο γιὰ τὴν παρουσίαση τῶν κλασσικῶν, τὸν ἔφερε συχνὰ σὲ μεγάλη ἀντίθεση μὲ τὴν κριτικὴ, πρὸς δὲν ἐδίστασε νὰ βρεθεῖ ἀντιμέτωπὴ του, μὲ τρόπο μάλιστα σκληρό. Μπορεῖ πολλὲς φορὲς οἱ ἐρμηνεῖες του, καὶ τῶν ρομαντικῶν ἀκόμα ἔργων, νὰ μὴν ἦταν ἀπόλυτα σύμφωνες μὲ τὸν τυπικὸ παραδοσιακὸ τρόπο ἐρμηνείας. Ἐκεῖνος ὅμως ζητοῦσε νὰ ἀνασύρει ἀπὸ τὰ μυστικὰ βάθη τῆς κάθε παρτιτούρας κάποιο ἄλλο στοιχεῖο ἀπὸ τὸ καθιερωμένο, αὐτὸ τὸ πέρα, ἀπὸ τὶς νότες, ἐκεῖνο πρὸς δὲν ἔχει μεταδοθεῖ ἀπὸ τὴν παράδοση, ἐκεῖνο πρὸς δὲν γράφεται οὔτε στὴ μνήμη, οὔτε στὸ χαρτί, αὐτοὺς τοὺς κατὰ τὴν πεποίθησή του ἀπέραντους φανταστικὸς κόσμους, πρὸς δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ ἀποτυπωθοῦν καὶ πρὸς μόνον μὴ φλογερῆ ἰδιοσυγκρασία, συνδυασμένη μὲ μὴ δημιουργικὴ φαντασία, μποροῦν μὲ τὸν εἰδικὸ τρόπο ἐρμηνείας τοὺς νὰ ἀποκαλύψουν, ἀγγίζοντας ἔτσι τὸ δυσπρόσιτο ἰδανικὸ τῆς ὑψηλῆς μουσικῆς ἐκτέλεσης.

Ὁ Μητρόπουλος ἔπασχε κυριολεκτικὰ ὅταν διήθηνε. Οἱ ἐκτελέσεις του μὲ τὶς μεγαλύτερες ὀρχήστρες τοῦ κόσμου, σφραγισμένες πάντα μὲ τὴν προσωπικὴ του σφραγίδα, ξεσήκωναν τὸ κοινὸ σὲ παραληρήματα, σὲ θύελλες χειροκροτημάτων, μπροστὰ στὰ ὁποῖα ὁ μέγας αὐτὸς ὑπεύθυνος ἔμενε πολλὲς φορὲς σκεπτικιστής.

Οἱ κινήσεις του, ὅταν διήθηνε, πέρασαν ἀπὸ πολλὰ στάδια, γιὰ νὰ καταλήξουν σὲ τόσο ἰδιότυπα αἰσθητικὲς τὰ τελευταῖα χρόνια. Τὶ ἐκφραστικὲς, ὅμως, ἦταν

πάντα! Τὰ ἔξοχα χέρια του, ἀπὸ τοὺς ὤμους ὡς τὴν τελευταία φάλαγγα τοῦ μικροῦ του δακτύλου, πάλλονται κυριολεκτικά ἀπὸ συγκίνηση, μεταδίδοντας τὴ δόνηση καὶ τοὺς κραδασμούς του στοὺς μουσικοὺς τῆς ὀρχήστρας, καὶ ἀπ' αὐτοὺς στὸ κοινό.

Οἱ ἐκφραστικοὶ μορφασμοὶ τοῦ προσώπου του, ἀποτόπωση τῆς ψυχικῆς διαθέσεως κάθε στιγμῆς τοῦ συνθέτη πὸν ἐκτελοῦσε, ἄλλοτε τραχιοὶ καὶ βίαιοι, ἄλλοτε τρυφεροὶ καὶ συναισθηματικοὶ καὶ ἄλλοτε θεϊκὰ ὀλύμπιοι, μὰ πάντα ἀποκαλυπτικοί, διοχέτευαν τὶς προθέσεις του στὸ σῶμα καὶ στὰ χέρια, ἀπὸ ὅπου διαχέονταν στοὺς μουσικοὺς ἀπὸ τὶς ἄκρες τῶν δακτύλων του, σὰν ἀπὸ δέκα μαγικὲς μαγκέττες. Γι' αὐτὸ ἡ μαγκέττα τοῦ ἦταν ἐμπόδιο τὶς περισσότερες φορὲς. "Ἦθελε μὲ τὰ ἴδια του τὰ δάχτυλα νὰ πλάθει καὶ νὰ μεταδίδει τὴν μουσικὴ πὸν ἔπαιρνε στὰ χέρια του. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ παρτιτούρα." Ἐπρεπε ἀπὸ πρῶν νὰ τὴν κάνει δική του. Νὰ τὴν καταγράψει μέσα του ὡς τὴν τελευταία της λεπτομέρεια, νὰ γίνῃ βίωμά του πρῶτα, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ βγεῖ ὀργανικά, ἔτσι, πὸν περνώντας ἀπὸ τὸ προσωπικὸ του φίλτρο, νὰ δοθεῖ ζωντανεμένη στὸ κοινό. Ἡ κατάργηση παρτιτούρας, ἀναλογίον, μαγκέττας, ἐσήμαινε γι' αὐτὸν τὴν δημιουργικὴ ἐκείνη ἀφαίρεση, πὸν ρίχνει κάθε ἐμπόδιο ὕλικὸ γιὰ νὰ ὀδηγήσει πρὸς τὴν πνευματικὴ ἀνάταση.

Ἐπάρχον πολλοὶ ἀκόμα πὸν θυμοῦνται τὸν ἔξοχο αὐτὸν «χορευτὴ» ὅταν διηύθυνε τὸ 1955 στὴν Ἀθήνα τὴ Φιλαρμονικὴ Ὀρχήστρα τῆς Νέας Ὑόρκης. Γιατὶ ἔτσι παρουσιάστηκε στὶς συναυλίες ἐκεῖνες. Μὲ μιὰ πλήρη ἀφαίρεση τοῦ ὕλικου στοιχείου τῶν τυπικῶν κινήσεων καὶ μιὰ καθοδήγηση τῆς ὀρχήστρας ἀπὸ ἓνα ψηλὸλίγγο σῶμα, πού, ἔνσαρκο πιά πνεῦμα, μετάδινε τὶς ἀνατάσεις του στοὺς μουσικοὺς καὶ τὸ κοινό, μέσα ἀπὸ μιὰ λιτὴ, ὑπερτέλεια ἀπολλώνια ὀρχηση. Ἦταν οἱ ἀξέχαστες ἐκεῖνος ἐκτελέσεις, πὸν καὶ ἡ ὄραση ἔπαιζε τεράστιο ρόλο στὸν ἀκροατὴ.

Γιατὶ τὸν ἄκουγες βλέποντας καὶ τὸν ἔβλεπες ἀκούοντας. Τί διαφορὰ τῶρα μὲ τὸν διονυσιακὸ ἐκεῖνο χορευτὴ τῆς νεότητάς του!

Στὸ σημεῖο αὐτό, δὲν ἀντέχω στὸν πειρασμὸ νὰ ἀναφερθῶ σὲ κάποιον χαριτωμένο ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὸ περιστατικὸ, σχετικὰ μὲ τὶς πολλὲς κινήσεις τοῦ σώματός του ὅταν διηύθυνε τὴν ὀρχήστρα.

Πολὸ νέος, ἔδινε μιὰ συναυλία στὸ θέατρο τῶν Δελφῶν, ἀν δὲν κάνω λάθος. Ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς συναυλίες πὸν συνήθιζε νὰ δίνει σὲ ἀρχαίους χώρους. Τὸ κοινὸ κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπετελεῖτο ἀπὸ κατοίκους τῆς περιοχῆς. Οἱ ζωηρὲς κινήσεις τοῦ Μητρόπουλου, πὸν διηύθυνε τὴν ὀρχήστρα, φαίνεται πὸς ἐντυπωσίασαν τόσο κάποιον συμπαθῆ ἀκροατὴ, πὸν μὴ μπορώντας νὰ κρατηθεῖ, γυρνᾷ καὶ λέει στὸ συχωριανό του: «Φαίνεται, θᾶναι πολὺ σπουδαῖος χορευτὴς, γιὰ νὰ τοῦ παίξουν τόσα ὄργανα νὰ χορεύει».

Αυτή η συναυλία τῆς Φιλαρμονικῆς Ὀρχήστρας τῆς Νέας Ὑόρκης τὸ 1955 ἦταν μαζὶ καὶ ἡ τελευταία του παρουσία στὴν Ἀθήνα. Ἀπὸ τότε παρακολουθοῦσαμε τὶς καλλιτεχνικὲς του περιοδεῖες ἀπὸ μακριά, ὅταν μιὰ δημοσιογραφικὴ πληροφορία ἀπὸ τὸ Μιλάνο, τὴν Τετάρτη 2 Νοεμβρίου 1960, διαδόθηκε ἀστραπιαῖα στὴν Ἀθήνα, προκαλώντας ἀνάμικτα αἰσθήματα κατὰπληξης καὶ ὀδύνης. Ἡ τηλεγραφικὴ εἶδηση ἔλεγε ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς:

«Ὁ Δημήτριος Μητρόπουλος, ὁ κορυφαῖος Ἕλληνας, διευθυντὴς ὀρχήστρας, ἀπέθανεν αἰφνιδίως σήμερον τὴν πρωίαν συνεπείᾳ ἐγκεφαλικῆς αἰμορραγίας, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἐνῶ διηύθυνεν εἰς τὸ θέατρον τῆς «Σκάλας» δοκιμὴν τῆς 3ης Συμφωνίας τοῦ Γκούσταβ Μάλερ. Ὁ θάνατος τοῦ διασήμου ἀρχιμουσικοῦ ἐπῆλθε καθ' ὁδὸν καὶ ἐνῶ μετεφέρετο εἰς τὴν ἐκεῖ Πολυκλινικὴν».

Εὐκόλα μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθεῖ τὴν αἴσθησιν ποὺ προκάλεσε ἡ εἶδηση, καὶ τὶς ἐκδηλώσεις θλίψεως ἐδῶ καὶ σὲ ὅλο τὸν πολιτισμένον κόσμον γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη.

Ἡ σορὸς του μεταφέρθηκε στὶς 5 Νοεμβρίου στὸ Λουγκάνο τῆς Ἑλβετίας γιὰ νὰ καεῖ σὲ εἰδικὸ κρεματόριο, σύμφωνα μὲ παλιά του ἐπιθυμία. Τὴν ἄλλη μέρα, Κυριακὴ 6 Νοεμβρίου, στὶς 4 τὸ ἀπόγευμα, ἔφτανε στὸ Ἑλληνικὸ τὸ ἀεροπλάνο μὲ τὴν τεφροδόχου κάλπη. Ἐκεῖ περιέμεναν ἐκπρόσωποι τοῦ μουσικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου καὶ συγγενεῖς τοῦ Μητρόπουλου, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀντιπρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως, σεβαστὸ συνάδελφο Πρόεδρο κ. Παν. Κανελλόπουλο, τὸν Ὑπουργὸ Προεδρίας, σεβαστὸ συνάδελφο Πρόεδρο κ. Κ. Τσάτσο, καὶ τὸν Ὑπουργὸ Παιδείας κ. Γ. Βογιατζῆ. Μετὰ τὴν ἀπόδοση τιμῶν ἀπὸ τὸ παρατεταγμένον στρατιωτικὸ τμήμα καὶ τὴν κάλυψη τῆς τεφροδόχου κάλπης μὲ τὴν ἑλληνικὴ σημαία ἀπὸ τὸν κ. Π. Κανελλόπουλο, ἐσχηματίσθηκε πομπὴ αὐτοκινήτων ποὺ ἔφτασε στὸ Ἡρώδειο, ἀσφυκτικὰ γεμάτο ἀπὸ τὸ μεσημέρι. Μόλις ἐμφανίστηκε ἡ τεφροδόχος κάλπη, ποὺ μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση κρατοῦσε στὰ χέρια του ὁ παλαιὸς μαθητὴς τοῦ Μαέστρου, Γεν. Διευθυντὴς τῆς Κρατικῆς Ὀρχήστρας Ἀθηνῶν κ. Θεόδωρος Βαβαγιάννης, καὶ μὲ τὴν συνοδεία τοῦ Ἀντιπροέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ἄλλων Ὑπουργῶν, ὅλος ὁ κόσμος τοῦ Ἡρωδείου σηκώθηκε ἀπὸ τὶς θέσεις του καὶ αὐθόρμητα ἐξέσπασε σὲ ἓνα παρατεταμένον ἀποχαιρετιστήριον χειροκρότημα, γιὰ νὰ τὸ διαδεχθεῖ μιὰ νεκρικὴ σιγὴ κατὰ τὴ στιγμὴ, ποὺ ἀκούμπησε ἡ κάλπη πάνω σὲ ἓνα εἰδικὸ διακοσμημένον ἱκρίωμα. Ἀκολούθησε ἡ κατάθεση στεφάνων καὶ ὁ συγκινητικὸς ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κ. Π. Κανελλοπούλου, τὸν ὁποῖο μεταφέρω ἐδῶ, μὲ τὴν ἄδειά του, ἐπὶ λέξει:

«Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πενθεῖ καὶ τιμᾷ τὸ Ἔξοχον τέκνον τῆς Ἑλλάδος, τὸν Δημήτρη Μητρόπουλο. Καὶ τοῦ ἀφιερώνει στέφανον ἐκ δάφνης, ὅπως ἀξίζει

στοὺς γενναίους, σὲ ὅσους ἔπασαν στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἡ μάχη ποὺ ἔδωσε στὴ ζωὴ του ὁ Δημήτριος Μητροπόπουλος ἦταν ἐνδοξη. Τὴν ἔδωσε καὶ τὴν ἐκέρδισε σ' ἓνα πεδίο ποὺ ἦταν ὁ κόσμος ὁλόκληρος καὶ μὲ ἓνα μυστηριῶδες ὄπλο ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Θεός, σὲ μιὰ ὥρα μεγάλης εὐνοίας, παρέδωσε στὰ χέρια καὶ στὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ μουσικὴ ἔχει μέσα της — ὅταν εἶναι γνήσια — τὸ ὑπέρτατο νόημα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ἐχει μέσα της κάτι πολὺ περισσότερο: τὸ νόημα τοῦ Σύμπαντος. Ὁ Δημήτριος Μητροπόπουλος ἔζησε τὸ νόημα αὐτὸ κι' ἔκαμε μυριάδες ἀνθρώπους νὰ τὸ ζήσουν μ' ἓνα τρόπο ποὺ ἔφερε τὸν ἴδιο καὶ κάθε γνήσιο ἀκροατὴ του ὡς τὰ κράσπεδα τῆς ἔδρας τοῦ Θεοῦ. Ὅπως πολλοὶ ἀληθινοὶ καὶ μεγάλοι Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἤδη χρόνους, ἔτσι καὶ ὁ Δημήτριος Μητροπόπουλος ἀνῆκε στὸν κόσμο ὁλόκληρο, εἶχε δοθεῖ στὴν Ἀνθρωπότητα. Αὐτὸ δὲν ἐσήμαινε διόλου τὴν ἀπάρνηση τῆς Πατρίδας. Ἐσήμαινε, ἀντίθετα, τὴν πιὸ ὠραία καὶ πιὸ οὐσιαστικὴ ἐπικύρωση τοῦ πανανθρώπινου χαρακτήρος τῆς Ἑλλάδος».

Καὶ ὁ κ. Κανελλόπουλος καταλήγει:

«Ὁ ἀττικὸς οὐρανὸς ὑποδέχεται σήμερον τὸν Δημήτρη Μητροπόπουλο, καθαρὸς καὶ ἀνέφελος, τὴν ὥρα ποὺ δύει ὁ ἥλιος. Ὅπως δύει ὁ ἥλιος τῆς Ἀττικῆς, ἔτσι ἔδυσε καὶ ὁ Δημήτριος Μητροπόπουλος. Μιὰ τέτοια δύσις εἶναι στὴν ὁμορφίᾳ τῆς αἰῶνια».

Μετὰ τὴν προσφώνηση τοῦ κ. Κανελλόπουλου, κατατέθηκαν πολλὰ στεφάνια ἀπὸ καλλιτεχνικὰ καὶ πνευματικὰ ἰδρύματα καὶ σωματεῖα καὶ στὴ συνέχεια, μέσα σὲ νεκρικὴ σιγή, ἡ Κρατικὴ Ὀρχήστρα Ἀθηνῶν χωρὶς μαέστρο αὐτὴ τὴ φορὰ καὶ μὲ τὴ σκέψη της στὴν τεφροδόχο κάλπη, ποὺ ἔκλεινε μέσα τὸν παλαιὸ τῆς ἀγαπημένο μαέστρο, ἐξετέλεσε μὲ βαθιὰ συγκίνηση καὶ κατάνυξη τὸ Πένθιμο Ἐμβατήριον ἀπὸ τὴν Ἡρωικὴ Συμφωνία τοῦ Μπετόβεν. Ἐπειτα, ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας παρέλαβε τὴν κάλπη γιὰ νὰ τὴν δώσει στὸν Πρόεδρο τοῦ Ὁδείου καὶ ἐκεῖνος στὸν Διευθυντὴ Σπ. Φαρανῆ τοῦ, περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς καὶ ὅλο τὸ πλῆθος τοῦ κόσμου, ξεκίνησε γιὰ τὸ Ὁδεῖο τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Ἐκεῖ, στὴν παλιὰ καὶ ἀρχοντικὴ αἶθουσα συναυλιῶν, ἀπέθεσε τὴν τεφροδόχο κάλπη, στὸ σημεῖο ὅπου ἐπὶ πολλὰ χρόνια ὁ Μητροπόπουλος, ὅλο ζωντάνια καὶ σφρίγος, ἐχάλκευε στὶς δοκιμὲς τῆς ὀρχήστρας τὸ θαυμάσιο μέλλον του καὶ τὴν δόξα τοῦ τόπου.

Ἀπὸ τὸ προσκύνημα τῆς τέφρας πέρασε ὄχι μόνον ὁ πνευματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς κόσμος τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο τὸ μεγάλο, ἀλλὰ ἀνώνυμο πλῆθος, ὅπως κάνει πάντα σὲ παρόμοιες μεγάλες στιγμὲς ἐλληνικῆς ὁδύνης.

Ἡ σποδὸς τοῦ Μητροπόπουλου φυλάχθηκε μὲ εὐλάβεια στὸ Ὁδεῖο, μέχρις ὅτου ἔκλεισε ὁ κύκλος τῶν πενήμιων τελετῶν μὲ τὸν ἐνταφιασμὸ στὸ Ἀ' Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν, σὲ τάφο ποὺ παραχώρησε τιμητικὰ ὁ Δῆμος Ἀθηναίων, στὶς 19 Ἰουλίου

1961, κάτω από μιὰ λιτή και ἀπέριττη ἐπιτύμβια στήλη, σκέψη και ἐκτέλεση τοῦ ἐκλεκτοῦ συναδέλφου γλύπτη κ. Γιάννη Παπᾶ.

Τὰ ψηφίσματα γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Μητροπούλου πὸν ἐλήφθησαν ἀπὸ ὄλο τὸν κόσμο και τὶς ὀρχήστρες πὸν διηύθυνε, εἶναι χαρακτηριστικὰ τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν μεγάλο μουσικὸ και τῆς λατρείας πρὸς τὸν ἐξαιρετο ἄνθρωπο. Εἶναι ὄλα συγκινητικά. Πιὸ ζωντανό, ὅμως, ἀπὸ ὄλα εἶναι τὸ γράμμα τοῦ μουσικοῦ τῆς Ὀρχήστρας τῆς Σκάλας τοῦ Μιλάνου, *Maestro Camillo Mancini*, πὸν περιλαμβάνεται στὸ βιβλίο τῆς Κας Χριστοπούλου πὸν ἀνέφερα στὴν ἀρχή. Περιέχει μὲ κάθε λεπτομέρεια τὴν τραγικὴ ἐκείνη δοκιμὴ τῆς 2ας Νοεμβρίου 1960. Ἀξίζει τὸν κόπο ν' ἀκούσετε ἀποσπάσματά του. Γράφει ὁ μουσικός:

«Ἐκείνο τὸ πρωὶ (2 Νοεμβρίου 1960) μετὰ τὶς 10, ὄλοι οἱ μουσικοὶ εἶμαστε στὶς θέσεις μας ὅταν ἐμφανίστηκε ὁ Μαέστρος. . . Ἀφοῦ κοίταξε ὄλους μὲ ἓνα χαμόγελο συμπάθειας, χαιρέτησε πρῶτα κουνώντας, τὸ δεξι χέρι και μετὰ, νικώντας μιὰ αἰσθησι ἀβεβαιότητας ἢ φόβου, συνέχισε τὸ βῆμα του πρὸς τὸ *podium*. . . σὰν κάπως συλλογισμένος, σὰν κάτι νὰ τὸν ἀπασχολοῦσε. . . Ἄλλοτε ἐρχόταν στὶς πρόβες φορώντας ἄνετες μπλοῦζες ἢ πλεχτὰ πουλόβερ. . . Ἐκείνο τὸ πρωὶ ἦταν ντυμένος στὰ μαῦρα, μὲ λευκὸ πονκάμισο και μαύρη γραβάτα, σὰν νὰ ἤθελε νὰ πάει σὲ τελετή.

. . . Δέχτηκε μὲ εὐμένεια τὶς ἐπευφημίες μας, χαιρέτησε πρῶτα τοὺς σολίστες κάθε ὀργάνου, καλώντας τους μὲ τὰ ὀνόματά τους, πὸν ἢ τεράστια μνήμη του τοῦ ἐπέτρειπε πάντα νὰ συγκρατεῖ, και πρόσθετε ἓνα «ἀγαπητέ», ἓνα «*caro*» μπρὸς ἀπὸ κάθε ὄνομα. Μᾶς ἔγνεψε μετὰ ὅτι θέλει νὰ μιλήσει και σωπάσαμε ὄλοι γύρω.

«Ἀπουσίασα γιὰ πολὺ» μᾶς εἶπε. «Εἶχα ἀρρωστήσει και δὲν μπόρεσα νᾶρθω γιὰ τὶς ἄλλες σας συναυλίες, μὰ παρ' ὄλη τὴ σοβαρότητα τῆς ἀρρώστειας μου, τὸ Ὑπερπέραν δὲν μὲ θέλησε ἀκόμη και νὰ ἔμαι πάλι ἀνάμεσά σας. . .». Ἀρχίσαμε τὴν πρόβα τῆς 3ης Συμφωνίας τοῦ Μάλερ ἤσυχα. Θὰ εἶχαν περάσει καμὶ δεκαριὰ λεπτὰ ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς πρόβας και μᾶς εἶχε διακόψει 2 - 3 φορές γιὰ νὰ μᾶς κάνει τὶς παρατηρήσεις του. Ξαναρχίσαμε γιὰ τρίτη φορὰ και φθάσαμε σὲ ἓνα *fortissimo*, ὅπου ὁ Μαέστρος συνταράχτηκε πιὸ πολὺ ἀπὸ ἄλλοτε γιὰ νὰ πετύχει ἀπὸ ὄλους τὴν ὑπέριστα ἀπόδοση. . . Ξαφνικὰ σταμάτησε. Ἦταν μιὰ στιγμὴ φοιχτή. . . Περιμέναμε νὰ μᾶς μιλήσει. Φάνηκε σὰν νὰ ἤθελε νὰ καθήσει στὸ σκαμνὶ πὸν βρίσκονταν πίσω του, ἀλλὰ ἀντίθετα, ἐκλινε πρὸς τὰ ἐμπρός. Φάνηκε σὰν νὰ προσπαθοῦσε νὰ ξανασηκωθεῖ μὲ μιὰ ἔκφραση στὸ πρόσωπο σὰν νὰ ἤθελε νὰ πάρει ἀναπνοή, ἴσως σὰν νὰ προσπαθοῦσε κάτι, και ἔπεσε μονομιᾶς πρὸς τὰ ἐμπρός, πάνω στὸ ξύλινο δάπεδο, σὰν νὰ διπλωνόταν ξαφνικὰ στὰ δύο, μὲ ἓνα τρομερὸ θόρυβο. Οἱ μουσικοὶ πὸν κάθονταν στὰ πρῶτα ἀναλόγια τᾶχασαν τόσο πὸν δὲν πρόφτασαν νὰ τὸν βασιτήξουν.

«Όλα γίναν τόσο ξαφνικά, πὸν ἐμεῖς κοιταζόμεστε ξαφνιασμένοι, χωρὶς ἀνάσα, σὰν νὰ θέλαμε νὰ μὴν ταράξουμε τὸν ὕπνο ἐκείνου καὶ τὴν αἰώνιά του ἀνάπαυση. . .»

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Εἶμαι βέβαιος πὸς ἡ ἀφήγηση τοῦ Ἰταλοῦ μουσικοῦ θὰ σᾶς συγκλόνισε. Κρατήστε, παρακαλῶ, τὴν ἐντύπωση πὸν σᾶς προκάλεσε καὶ μεταφέρετέ την στὴν ἀρχὴ τῆς Τρίτης Συμφωνίας τοῦ Μάλερ, πὸν θὰ ἀκούσετε τώρα, ὡς ἐκεῖνο τὸ σημεῖο πὸν ὁ Δημήτρης Μητρόπουλος εὐτύχησε νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐπιθυμία του πὸν εἶχε ἐκφράσει σὲ πολὺ στενὸ του κύκλο: νὰ πεθάνει πάνω στὴ δουλειά του.

1 Μέρος Συμφωνίας ἀρ. 3 Μάλερ

.....

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Δημήτρης Μητρόπουλος ἔφυγε ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦτο. Κυρίες καὶ Κύριοι, παρακαλῶ νὰ κρατήσουμε ὄρθιοι ἐνὸς λεπτοῦ σιγὴ στὴ μνήμη του.

Εὐχαριστῶ.